

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ МІКРО-, МАЛОГО ТА СЕРЕДЬНОГО БІЗНЕСУ: ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

FINANCIAL PROVISION OF MICRO-, SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES: PROBLEMS AND OPPORTUNITIES IN THE CONDITIONS OF WAR IN UKRAINE

Стаття присвячена актуальній проблемі щодо дослідження механізмів та інструментів фінансового забезпечення підприємств мікро-, малого та середнього бізнесу та обґрунтування проблем і можливостей їх реалізації в умовах війни в Україні. Розкрито значення підприємств мікро-, малого та середнього бізнесу (ММСБ) в економіці країни в контексті забезпечення економічної стабільності, наповнення бюджетів усіх рівнів, формування робочих місць тощо. Досліджено динаміку зміни обсягу ВВП протягом 2014–2023 рр. та роль ММСБ у економічному зростанні. Визначено, що однією з ключових проблем розвитку ММСБ є відсутність достатнього капіталу. Дано визначення поняття фінансування. На основі дослідження виявлено співвідношення власного капіталу та зобов'язань підприємств мікро-, малого та середнього бізнесу України. Запропоновані механізми та інструменти зовнішнього фінансування. Узагальнено досвід щодо надання фінансової допомоги малим і середнім підприємствам України від ЄБРР, Світового банку, Міжнародної фінансової корпорації США з розвитку, Уряду Німеччини.

Ключові слова: фінанси, фінансове забезпечення, суб'єкти підприємництва, підприємства мікро-, малого та середнього бізнесу, фінансове планування.

УДК 336.77

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct83-4>

Костюнік О.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Щепіна Т.Г.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Kostiunik Olena

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Shchepina Tetiana

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

The article is devoted to the current problem of studying the mechanisms and instruments of financial support for micro, small and medium-sized businesses and substantiating the problems and opportunities for their implementation in the conditions of war in Ukraine. The importance of micro, small and medium-sized businesses (MSMEs) in the country's economy is revealed in the context of ensuring economic stability, filling budgets of all levels, creating jobs, saturating the market with goods and services, introducing innovative technologies, and creating a competitive environment. The dynamics of changes in GDP during 2014–2023 and the role of MSMEs in economic growth are studied: their share is 95% of the total number of enterprises, 82% of the workforce is employed, 65% of the total volume of sales of goods, works and services. It was determined that among the 5 key problems of MSME development, such as: unpredictability of the situation in the country, unpredictable actions of the state, lack of qualified labor, lack of solvent demand, one of them is the lack of sufficient capital. The concept of financing is defined as the act of contributing resources for their allocation to programs or projects or other needs. Based on a study of the ratio of equity and liabilities of micro, small and medium-sized businesses in Ukraine, it was found that liabilities exceed own resources by 4–5 times, but there are also major problems with borrowing funds for micro, small and medium-sized businesses, which is due to a lack of information and complex procedures for obtaining financing. The article proposes mechanisms and instruments of external financing: credit lines, risk insurance and guarantees from international banks, as well as programs and grants from International Financial Institutions (IFIs) and Development Finance Institutes (DFI). The experience of providing financial assistance to micro, small and medium-sized businesses of Ukraine from the EBRD, the World Bank, the US Development Finance Corporation (DFC), the Investment Project Lending Program with additional grant and consulting support for business operations of the German Government is summarized.

Keywords: finance, financial security, business entities, micro, small and medium-sized businesses, financial planning.

Постановка проблеми. Підприємства мікро-, малого та середнього бізнесу (ММСБ) є ключовим сегментом ринкової економіки. Вони забезпечують економічну стабільність в країні, сприяють наповненню бюджетів усіх рівнів, формують робочі місця, насичують ринок товарами і послугами, впроваджують інноваційні технології створюють конкурентне середовище. ММСБ є достатньо мобільними – в умовах стрімкої динаміки соціально-економічних процесів вони швидко адаптуються до ринкових змін. Розвиток малого та середнього бізнесу сприяє прискоренню демократизації суспільства, формуванню середнього класу, зниженню соціальної напруги та зменшенню нерівності та забезпеченню соціальної стабільності [1]. Ряд підприємств мікро-, малого

та середнього бізнесу в Україні зазнали серйозних втрат через повномасштабну війну, розпочату РФ, що призвело до їх фізичного знищення або припинення діяльності. Тому відновлення, розвиток та фінансове забезпечення підприємств ММСБ, є важливим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми фінансового забезпечення підприємницької діяльності суб'єктів ММСБ, виходячи з їх важливості для економічного зростання, досліджуються вітчизняними та зарубіжними науковцями. Так, у дослідженні Національного інституту стратегічних досліджень (НИС) розкрито значення МПС в економіці країни, особливо в контексті забезпечення роботою працездатного населення країни. виявлено проблеми розвитку малого та

середнього бізнесу в Україні в умовах війни та розроблено ключові завдання політики держави щодо активної підтримки малого й середнього бізнесу [1]. Авторами В. Чобіток і М. Мацшина розглянуто можливі джерела фінансування розвитку бізнесу в Україні, включаючи традиційні та альтернативні, державні програми підтримки та міжнародні інвестиції для реалізації підприємцями своїх проектів [2]. У статті Н. Носань, і В. Мартінович розкрито основні форми фінансування господарської діяльності малого підприємництва такі, як: венчурне фінансування, позики, краудфандинг, ресурси міжнародних організацій і фондів й визначено переваги та недоліки їх використання суб'єктами малого підприємництва та охарактеризовано основні перешкоди залучення банківського кредитування [3]. Приступа Л. і Блажієвська А. зосередили увагу на розкритті сутності та змісті кредитування як необхідній умови розвитку підприємництва, а також ними визначено переваги та недоліки різних форм фінансування малих та середніх підприємств, визначено ключові аспекти підтримки малого та середнього бізнесу за урядовою програмою «Доступні кредити 5–7–9%» [4]. Звіт Центра стратегічних і міжнародних досліджень (CSIS) розроблений Дж. Саймоном, Дж. Стагун і С. Султан містить інформацію про фінансування критично важливих малих і середніх підприємств України, значення МСП в економіці України, виклики, з якими вони стикаються, роль МФО та ДФІ у підтримці МСП України [5]. Однак невирішеними залишаються проблеми щодо можливостей фінансового забезпечення підприємств мікро-, малого та середнього бізнесу в умовах війни в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження механізмів та інструментів фінансового забезпечення підприємств мікро-, малого та середнього бізнесу та обґрунтування проблем і можливостей їх реалізації в умовах війни в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Середні, малі та мікропідприємства складають основу української економіки, адже вони поширені в багатьох

секторах України, включаючи сільське господарство, машинобудування, будівництво та технології, і відіграватимуть важливу роль у післявоєнному відновленні економіки. До лютого 2022 р. – повномасштабного вторгнення рф – тренд руху економіки України був позитивним, незважаючи на падіння через Covid-19. Однак вторгнення у 2022 р. спричинило різкий спад економічної активності, коли обсяг ВВП впав на 28,8%. Малий бізнес зазнав значних руйнувань, припинили діяльність ряд підприємств. Опитування, проведене Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР) показало, що у період з лютого по грудень 2022 р. малі та середні суб'єкти господарювання заробили на 43% менше та утримували на 22% менше працівників. У 2023 р. їх діяльність почала стабілізуватися, що сприяло поживленню економіки – обсяг ВВП на зріс на 5,3% [5] (рис. 1).

ММСБ відіграли значну роль у економічному зростанні, адже вони складають більше 95% від загальної кількості підприємств, зареєстрованих в Україні, на яких було зайнято майже 82% робочої сили України, або 7,4 мільйона осіб, і згенеровано 65% загального обсягу продажів товарів, робіт і послуг в країні. Незважаючи на серйозні виклики, підприємства мікро-, малого та середнього бізнесу України продовжують демонструвати стійкість. Згідно з опитуваннями ЄБРР, лише 6% підприємств мікро-, малого та середнього бізнесу призупинили будь-яку діяльність, наразі 57% вдалося зберегти діяльність на довоєнному рівні [5]. Вони намагаються адаптуватися до складних умов: використовувати щомісячне короткострокове планування, щоб у відповідь на невизначеність швидко перерозподіляти ресурси; займаються диверсифікацією діяльності, розширенням своєї присутності на нових ринках; залученням нових джерел фінансування таких, як гранти. Деякі перемістили свій бізнес у безпечніші райони (включаючи інші країни). Ці підприємства стикаються з рядом проблем, починаючи від втрати виробничих потужностей через меншу кількість персоналу та ресурсів до браку коштів на оренду та встановлення нового обладнання (табл. 1).

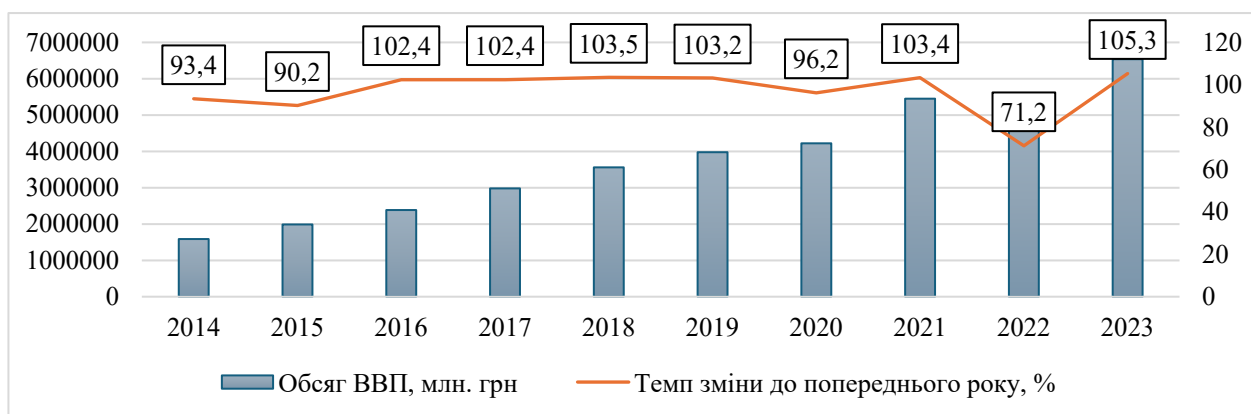

Рис. 1. Динаміка зміни обсягу ВВП протягом 2014–2023 рр.

Джерело: сформовано авторами на основі [6]

Таблиця 1

Динаміка кількості суб'єктів підприємництва в Україні протягом 2014–2023 рр.

Рік	Усього	Середні підприємства, одиниць	Частка (%) в загальній кількості підприємств	Малі підприємства, одиниць	Частка (%) в загальній кількості підприємств	Мікро-підприємства, одиниць	Частка (%) в загальній кількості малих підприємств
2014	341001,0	15906,0	4,7	324598,0	95,2	278922,0	85,9
2015	343440,0	15203,0	4,4	327814,0	95,5	284241,0	86,7
2016	306369,0	14832,0	4,8	291154,0	95,0	247695,0	85,1
2017	338256,0	14937,0	4,4	322920,0	95,5	278102,0	86,1
2018	355877,0	16057,0	4,5	339374,0	95,4	292772,0	86,3
2019	380597,0	17751,0	4,7	362328,0	95,2	313380,0	86,5
2020	373822,0	17602,0	4,7	355708,0	95,2	307871,0	86,6
2021	370834,0	17502,0	4,7	352722,0	95,1	304650,0	86,4
2022	261924,0	14783,0	5,6	246647,0	94,2	206213,0	83,6
2023	307852,0	14070,0	4,6	293270,0	95,3	254982,0	86,9

Джерело: сформовано авторами на основі [7]

Опитування керівників ММСП у ході дослідження стану та потреб бізнесу в Україні, проведене Центром Розвитку Інновацій у співпраці з рядом міністерств, державних установ і громадських організацій у липні 2022 – серпні 2024 рр., виявило 5 ключових проблем бізнесу таких, як: непередбачуваність розвитку ситуації в країні, непередбачувані дії держави, брак кваліфікованої робочої сили, брак платоспроможного попиту і відсутність достатнього капіталу [8; 9] (рис. 1).

Суб'єкти підприємницької діяльності різних видів і сфер діяльності потребують різних обсягів інвестицій. У дослідженні «Стан та потреби бізнесу в Україні: секторальний розріз, вересень 2022» респонденти – суб'єкти підприємницької діяльності ММСБ – мали можливість обрати суму інвестицій, необхідну для розвитку їх бізнесу.

Отже, результати опитування показали, що найбільш поширеною категорією є інвестиції від 30 до 300 тис. доларів США. Їх потребують 68% підприємств ресторанного бізнесу, 57% – легкої промисловості, 50% –роздрібної торгівлі, 50% підприємств сфери телекомунікацій, 50% закладів охорони здоров'я та 50% суб'єктів підприємництва, що займаються ремонтом автотранспорту. Суми фінансування менші за 30 тис. доларів найбільше затребувані у сфері професійної, наукової та технічної діяльності – 44%, ІТ-секторі – 31,5%, роздрібній торгівлі – 30%, виробництві меблів – 28,6%. Значних інвестицій (від 1 млн доларів США) потребують такі сфери, як: сільське, лісове та рибне господарство – 32,5%, будівництво – 19,4%, харчова промисловість – 44%, транспорт – 27% і виробництво меблів – 21% [10].

Фінансування або інвестування є актом внесення ресурсів для їх спрямування в програми або проекти чи інші потреби. Є два типи фінансування, доступні

компанії, якщо їй потрібно залучити капітал: власне фінансування та боргове фінансування. Основними джерелами фінансування є нерозподілений прибуток, позиковий капітал і власний капітал. Однак ряд малих і середніх підприємств стикаються з великими борговими зобов'язаннями, збільшенням операційних витрат і погіршенням ліквідності. Зобов'язання перевищують власні ресурси у 4–5 разів (табл. 2).

Наразі також існують великі проблеми із запозиченням коштів для підприємств мікро-, малого та середнього бізнесу. Невизначеність через війну «привела до того, що інвестори залишалися обережними, а банки зосереджували кошти на більш консервативних, усталених відносинах» з більшими компаніями. ММСБ часто намагаються продемонструвати кредитоспроможність і надати заставу, яку вимагають традиційні банківські системи, що значно погіршує їхній доступ до зовнішнього фінансування.

Місія Міжнародної організації з міграції ООН (МОМ) в своєму аналітичному звіті підкреслила, що однією з трьох головних проблем, з якими стикаються мікро-, малі та середні підприємства в Україні є брак доступних фінансових ресурсів. Проте 46% малих підприємств в Україні «ніколи не користувалися зовнішнім фінансуванням», і багато хто залишаються «не поінформованими про альтернативні програми підтримки фінансування», покладаючись замість цього на самофінансування.

Навіть у довоєнну епоху інвестиції приватного капіталу в ММСП складали лише 0,025% ВВП у 2019 р. Причина цього полягає в тому, що підприємства мікро-, малого та середнього бізнесу стикаються з більшими проблемами в доступі до коштів такими, як: брак інформації та складні процедури отримання фінансування, порівняно з великими підприємствами. Наразі малий і середній бізнес в Україні має непокритий фінансовий дефіцит у

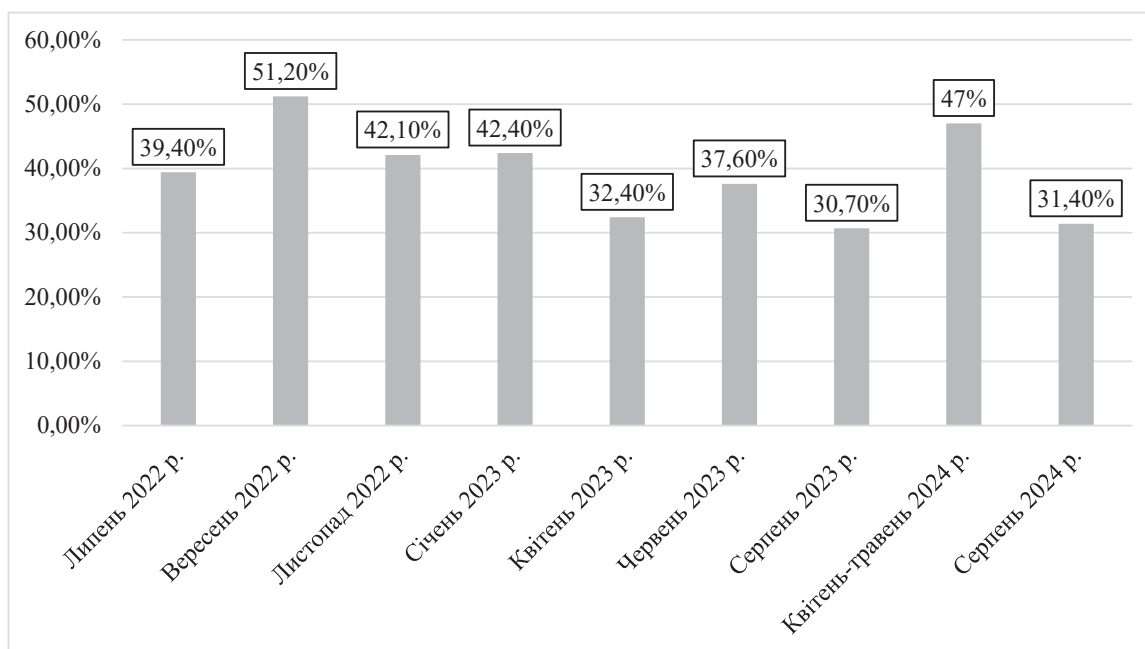

Рис. 1. Частка опитаних респондентів (власників та CEO підприємств ММСБ), які вважають проблемою відсутність достатнього капіталу

Джерело: сформовано авторами на основі [8; 9]

Таблиця 2

Співвідношення власного капіталу та зобов'язань підприємств мікро-, малого та середнього бізнесу України

Рік	Середні підприємства			Малі підприємства			Мікро-підприємства		
	Позиковий капітал	Власний капітал	Співвідношення залучених і власних коштів	Позиковий капітал	Власний капітал	Співвідношення залучених і власних коштів	Позиковий капітал	Власний капітал	Співвідношення залучених і власних коштів
2015	2072490	392176,2	5,3	1751630	384819,5	4,6	899103	263155,5	2,7
2020	3440021	825664,8	4,2	3123145	649171,5	4,8	1754657	310155,3	4,8
2021	3777577	1105980,9	3,4	3083004	830462,6	3,7	1657358	348794,6	4,1
2022	3934674	1022015,2	3,8	3762893	818779,2	4,6	2091418	305367,7	5,9

Джерело: сформовано авторами на основі [11]

розмірі 29 млрд. доларів на рік, а 87% потребують фінансування [5]. Використання джерел зовнішнього фінансування сприятиме вирішенню цих проблем – забезпечити капітал, досвід і ринкові можливості, які можуть бути недоступні всередині країни. Це може допомогти ММСП відновити свою діяльність, інвестувати в інфраструктуру та скористатися можливостями зростання. Щоб надати малим підприємствам доступ до більшої кількості коштів і глобальних ринків фінансування, можна використовувати різні механізми та інструменти. Так, кредитні лінії, страхування ризиків і гарантії від міжнародних банків, можуть допомогти залучити приватні інвестиції та збільшити фінансування ММСП, а також покращити їхній доступ до інформації про джерела зовнішнього

фінансування. Міжнародні фінансові установи (IFI) та інститути фінансування розвитку (DFI) можуть забезпечити підтримку підприємств мікро-, малого та середнього бізнесу в Україні через різноманітні програми підтримки, включаючи гранти, акції, позики та гарантії. Надаючи кредитні гарантії, фінансові установи можуть взяти на себе певну відповідальність за борг ММСП у разі дефолту, отже, зменшуючи ризики для кредиторів і дозволяючи малим підприємствам отримати доступ до більших сум кредиту, домовитися про кращі умови та підвищити свою кредитоспроможність. Інші ключові інструменти включають змішане фінансування та інвестування. Завдяки поєднанню різних типів капіталу та залученню донорської підтримки змішане фінансування

може зменшити ризики, знизити відсоткові ставки та підвищити загальну фінансову життєздатність підприємства мікро-, малого та середнього бізнесу. А завдяки інвестуванню впливу, яке передбачає використання капіталу для отримання вимірного соціального впливу, інвестори можуть мобілізувати приватний капітал на ММСП, які створюють як фінансову цінність, так і позитивні соціальні зміни, як ось: загальна економічна реконструкція України, подолання впливу війни на доступ до базових людських потреб таких, як продовольство, чиста вода, забезпечення житлом, охорона здоров'я, житло.

В Україні вже проводиться робота щодо зовнішнього фінансування підприємств мікро-, малого та середнього бізнесу. Так, ЄБРР, який фінансово підтримує державні та приватні структури в Україні, з початком війни її посилив. Це – реалізація програм підтримки ММСП, яка охоплює такі нові сфери, як допомога в релокації бізнесу (переміщення підприємств з територій, що наближені або знаходяться у зоні бойових дій, в безпечні регіони), а також сприяння підприємницькій діяльності ВПО і працевлаштуванню. Для цього ЄБРР використовує такі інструменти, як: кредитування, участь у капіталі та поділ ризиків з іншими комерційними банками. Це можуть бути інвестиції в підприємства мікро-, малого та середнього бізнесу через Програму прямого фінансування, а також ММСП можуть отримати фінансування через комерційні банки, які є партнерами ЄБРР у Програмі розподілу ризиків [12]. Загалом, у 2022–2023 рр. ЄБРР виділив 3 млрд. євро та інвестував в Україну 1,7 млрд. євро в 2022 р., включаючи підтримку малого й середнього бізнесу та додатково через банки-партнери було мобілізовано 200 млн. євро [5].

Міжнародна фінансова корпорація США з розвитку (DFC) пропонує банкам кредитні портфельні гарантії для підтримки малого та середнього бізнесу в Україні, включно з гарантією на 15 млн. доларів для Банку Львів. У квітні 2023 р. DFC також підписав меморандум про взаєморозуміння з Міністерством економіки України щодо забезпечення страхування воєнних ризиків та визначення та розробки проєктів приватного сектора, які залучатимуть інвестиції.

У червні 2023 р. 10 українських підприємців отримали по 10 тис. євро на розвиток свого бізнесу у рамках фінансування за грантовою програмою EU4Business [13].

Рада директорів Світового Банку 11 жовтня 2024 р. затвердила створення спеціального фінансового траст-фонду для України, розмір якого становитиме щонайменше 10 млрд. доларів. У листопаді 2024 р. Світовий банк оголосив про початок реалізації в Україні нової програми розвитку приватного сектору на суму 593 млн. доларів США на підтримку 20 тис. малих та середніх підприємств, яка допоможе створити або зберегти щонайменше 40 тис. робочих місць [14].

Урядовою компанією Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) у партнерстві з German Sparkassenstiftung für Internationale Kooperation (DSIK) спільно з Фондом розвитку підприємництва Німеччини ініціювала Програму кредитування інвестиційних проєктів з додатковою грантовою та консалтинговою підтримкою операційної діяльності бізнесу, метою якої є підвищення конкурентоспроможності та фінансової стабільності мікро-, малих і середніх підприємств України, сприяння безперервному розвитку підприємницького потенціалу та компетенцій.

Для багатьох малих і середніх підприємств питання фінансування стоїть дуже гостро, що може визначити можливість подальшого функціонування чи припинення діяльності. Однак, отримання фінансування – це лише перший етап. Для того, щоб підприємство стабільно розвивалося, необхідно ефективно використовувати отримані кошти. Отже, наступним кроком є фінансове планування, що дозволяє підприємству визначити як досягти свого стратегічного бачення та стратегічних цілей. Фінансовий план описує всі ресурси та заходи, які будуть потрібні компанії, а також очікувані часові рамки для досягнення цих цілей. Ключ до успішного фінансування полягає в балансуванні нагальних потреб із довгостроковими цілями, гарантуючи, що вибрані джерела фінансування відповідають баченню компанії та її можливостям до зростання.

Висновки. Підприємства мікро-, малого та середнього бізнесу є життєво важливими для української економіки та сприятимуть післявоєнній відбудові. Незважаючи на високий борговий тягар, збільшення операційних витрат і обмежений доступ до традиційного фінансування, ММСП продемонстрували стійкість і продовжують працювати. Міжнародні фінансові інституції забезпечують підтримку малого та середнього бізнесу в Україні, використовуючи різноманітні механізми та інструменти фінансування, надаючи чітку інформацію про доступні програми, залучаючи банківські та небанківські фінансові установи як посередників та пристосовуючи фінансові рішення до різноманітних потреб ММСП. Мобілізація приватного капіталу за допомогою змішаного фінансування та підходів до інвестування впливу може ще більше покращити діяльність підприємств. Вирішуючи виклики, надаючи доступ до фінансування та сприяючи сприятливому середовищу, Міжнародні фінансові установи (IFI) та інститути фінансування розвитку (DFI) сприятимуть відновленню, зростанню та інтеграції українських підприємств мікро-, малого та середнього бізнесу у європейський ринок.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Проблеми розвитку малого та середнього бізнесу в Україні як основного джерела робочих місць.

Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/problemy-rozvytku-maloho-ta-serednoho-biznesu-v-ukrayini-yak>.

2. Чобіток В., Мацишин М. Формування джерел фінансування розвитку підприємницької діяльності в Україні. *Development Service Industry Management*. 2024. С. 24–34.

3. Носань Н., Мартінович В. Альтернативні форми фінансування суб'єктів малого підприємництва: перспективи використання в Україні. *Економіка та суспільство*, 2020. № 21. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/32>

4. Приступа Л., Блажівська А. Кредитування як важлива форма фінансування малого та середнього бізнесу в Україні. *Grail of Science*. 2023. С. 48–54.

5. Financing Ukraine's Critical Small and Medium-Sized Enterprises. Report by John Simon, Janina Staguhn, and Sarosh Sultan. Published August 23, 2023. URL: <https://www.csis.org/analysis/financing-ukraines-critical-small-and-medium-sized-enterprises>.

6. Національні рахунки / Економічна статистика. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

7. Діяльність підприємств / Економічна діяльність / Економічна статистика. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

8. Стан та перспектив МСБ в Україні: результати дослідження в серпні 2023 року. URL: <https://cid.center/state-and-prospect-of-msb-in-ukraine-resul/>.

9. Стан та потреби бізнесу в Україні: результати дослідження у серпні 2024 року. URL: <https://cid.center/the-state-and-needs-of-business-in-ukraine/>.

10. Стан та потреби бізнесу в Україні: секторальний розріз, вересень 2022. URL: <https://cid.center/state-and-needs-of-business-in-ukraine-sectoral-analysis-september-2022/>.

11. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ. 2023. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

12. Фінансові продукти, які ми пропонуємо МСП в Україні. URL: <https://www.ebrd.com/work-with-us/financial-products-for-Ukrainian-SMEs-ukrainian>.

13. Мінцифри оголосило переможців грантової програми EU4Business URL: <https://mind.ua/news/20258661-mincifri-ogolosilo-peremozhciv-grantovoyi-programi-eu4business>

14. Світовий банк запускає в Україні нову програму для бізнесу на \$593 мільйони. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3922323-svitovij-bank-zapuskae-v-ukraini-novu-programu-dla-biznesu-na-593-miljoni.html>.

REFERENCES:

1. Problemy rozvytku maloho ta serednoho biznesu v Ukraini yak osnovnoho dzherela robochych mist [Problems of development of small and medium-sized businesses in Ukraine as the main source of jobs]. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/problemy-rozvytku-maloho-ta-serednoho-biznesu-v-ukrayini-yak>.

2. Chobitok V.; Matsyshyn M. (2024) Formuvannia dzherel finansuvannia rozvytku pidpriemnytskoi diialnosti v Ukraini. [Formation of sources of financing for the development of entrepreneurial activity in Ukraine]. *Development Service Industry Management*, pp. 24–34.

3. Nosan N. i Martinovych V. (2020). Alternatyvni formy finansuvannia subiektiv maloho pidpriemnytstva: perspektyvy vykorystannia v Ukraini. [Alternative forms of financing for small businesses: prospects for use in Ukraine] *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 21. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/32>.

4. Prystupa Liudmyla & Blazhiievskia Anastasiia (2023) Kredytuvannia yak vazhlyva forma finansuvannia maloho ta serednoho biznesu v Ukraini [Lending as an important form of financing for small and medium-sized businesses in Ukraine]. *Grail of Science*, pp. 48–54.

5. Financing Ukraine's Critical Small and Medium-Sized Enterprises. Report by John Simon, Janina Staguhn, and Sarosh Sultan. Published August 23, 2023. Available at: <https://www.csis.org/analysis/financing-ukraines-critical-small-and-medium-sized-enterprises>.

6. Natsionalni rakhunky / Ekonomichna statystyka [National accounts / Economic statistics]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Available at: <https://ukrstat.gov.ua/>.

7. Diialnist pidpriemstv / Ekonomichna diialnist / Ekonomichna statystyka [Enterprise activity / Economic activity / Economic statistics]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

8. Stan ta perspektyvy MSB v Ukraini: rezultaty doslidzhennia v serpni 2023 roku [State and prospects of SMEs in Ukraine: results of the study in August 2023]. Available at: <https://cid.center/state-and-prospect-of-msb-in-ukraine-resul/>.

9. Stan ta potreby biznesu v Ukraini: rezultaty doslidzhennia u serpni 2024 roku [State and needs of business in Ukraine: results of the study in August 2024]. Available at: <https://cid.center/the-state-and-needs-of-business-in-ukraine/>.

10. Stan ta potreby biznesu v Ukraini: sektoralnyi rozriz, veresen 2022 [State and prospects of SMEs in Ukraine: sectoral breakdown, September 2022]. Available at: <https://cid.center/state-and-needs-of-business-in-ukraine-sectoral-analysis-september-2022/>.

11. Diialnist subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva (2023) [Activities of large, medium, small and micro-enterprise entities] Statystychnyi zbirnyk. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kyiv. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (data zvernennia: 05.12. 2024).

12. Finansovi produkty, yaki my proponuiemo MSP v Ukraini [Financial products we offer to SMEs in Ukraine]. Available at: <https://www.ebrd.com/work-with-us/financial-products-for-Ukrainian-SMEs-ukrainian>.

13. Mintsyfyry oholosylo peremozhtsiv hrantovoi prohramy EU4Business [The Ministry of Digital Affairs announced the winners of the EU4Business grant program] Available at: <https://mind.ua/news/20258661-mincifri-ogolosilo-peremozhciv-grantovoyi-programi-eu4business>

14. Svitovyi bank zapuskaie v Ukraini novu prohramu dla biznesu na \$593 miliony [World Bank launches new \$593 million business program in Ukraine]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3922323-svitovij-bank-zapuskae-v-ukraini-novu-programu-dla-biznesu-na-593-miljoni.html>.